
KONTROLLSTATENS MENTALITET

GUN HELLSVIK

Regleringar och kontroll har aldrig varit folkets melodi. Men det finns en del besynnerliga och motstridiga undantag, till exempel när det gäller att montera in mikrofoner i människors vardagsrum. Förklaringen är sannolikt den svaga ställning enskilda åtnjuter i Sverige och lösningen måste vara att stärka de civila nätverken och gemenskaperna.

O m det genomfördes en opinionsundersökning i vilken medborgarna fick svara på frågan om de tycker att det är bra eller dåligt med många regler och omfattande offentlig styrning och kontroll i samhället skulle säkerligen en överväldigande majoritet svara att de tycker det är dåligt. "Alla" är ju emot ett övermått av föreskrifter och byråkrati. Denna grundinställning var säkerligen en viktig orsak till stjärnskottet – snart en släckt stjärna – ny demokratis initiala framgångar. Troligen är moderaternas kritik mot en allt för mäktig offentlig sektor för övrigt en av anledningarna till den sympati en bred väljaropinion hyser för partiet.

Tveeggat motstånd

Men paradoxalt nog kan inte sällan mot-

svarande väljaropinion, utan att besväras av sin principiella grundinställning, i enskilda frågor välkomna – och till och med ivrigt kräva – ny reglering och intensivare offentlig kontroll. Ibland kan dessa krav förutsätta långtgående inskränkning av den personliga integriteten och kanske till och med ändring av grundlagsstadganden tillkomna just i syfte att skydda den enskilde gentemot staten. Motsättningen kommer naturligtvis tydligast till uttryck på det kriminalpolitiska fältet där kraven på rättstrygghet, det vill säga att staten skyddar medborgarna mot brottsliga angrepp mot person och egendom, måste ske också med iakttagande av de krav som rätts säkerheten ställer, det vill säga, att brottskampen inte får föras med vilka medel som helst. Låt mig ge några exempel.

Positiv till buggning

Orwells bok 1984 har blivit symbolen för en kritisk inställning till en stat som

---

GUN HELLSVIK är justitieminister och 2:e vice ordförande i moderata samlingspartiet.

vill övervaka sina medborgare in i hjärtat av deras privata sfär. "Alla" skakar på huvudet och förfasar sig över en sådan förfärlig utveckling. Samtidigt är det ingen hemlighet att många, många människor i vårt land har en positiv inställning till buggning, det vill säga att staten utan medborgarens kunskap monterar in mikrofoner i medborgarens hem för att avlyssna *allt* som sägs och görs av *alla* som vistas i bostaden.

Besök av polisen

Från många håll efterfrågas ett datoriserat polisiärt "förspaningsregister". I ett sådant register kan exempelvis införas uppgifter om alla personer som en viss kriminell person har någon som helst kontakt med. Tänk er situationen att ni färdas längs en landsväg i bil. Vid sidan om vägen står en man och viftar frenetiskt och får er att stanna. Han förklarar att han fått motorstopp och ber om lift till närmsta ort. Ni ger honom den begärda liften och era vägar skiljs efter tjugo minuter – för alltid tror ni. Tre månader senare får ni besök av polisen. De ställer ett antal frågor om er yrkesverksamhet, er ekonomi och era resvanor. Så småningom framkommer att polisen gripit en narkotikahaj i megaklassen. Polisen kartlägger nu hans distributionsnät. Ert namn fanns i "förspaningsregistret". Ty den man ni gav lift var i själva verket denna haj och han var skuggad av polisen. Via bilregistret fick polisen fram ert namn, vilket promptly infördes i "förspaningsregistret".

Barnpornografi

Ännu ett exempel. En ny och avskyvärd hantering tycks ha fått fäste i vårt land – barnpornografi. Den sprids bland annat i form av videoband. Visserligen är spridandet av sådana alster redan straffbelagt. Men en stor och engagerad opinion vill gå längre. Även innehav av sådana videoband måste straffbeläggas menar man. Detta går på tvärs med en grundbult i Yttrande- och tryckfrihetslagstiftningen, nämligen att det i princip är den ansvarige utgivaren som skall ställas till ansvar – inte den som läser en bok eller tittar på en film. Konsekvensen av ett förbud för innehav av vissa filmer måste bli att polisen ges rätt att genom husrannsakan gå igenom misstänkta människors hem för att se vad de har i sina videohyllor. Därmed har principiellt slussarna öppnats för kontroll av vilka böcker eller tidningar en person har i sitt hem. Det är inte en kontrollverksamhet vi förknippar med Sverige...

Tankeförträngning

Hur kan det komma sig att sådana krav som de ovan nämnda så lätt kan vinna stöd hos en opinion som i princip ställt sig avvisande till dem? Det är inte lätt att säga. Möjligen kan man spekulera över vad jag vill kalla den ego-rationella tankeförträngningen. Med detta menar jag att man mentalt föser invändningarna åt sidan med exempelvis formeln "det drabbar egentligen ingen oskyldig..." Ändamålet får helga medlen när det är fråga om att ingripa mot klandervärda

beteenden. Man bortser ifrån att det så att säga ligger i sakens natur att även oskyldiga kan komma att drabbas. Man förutsätter också många gånger det som skall bevisas, nämligen brottet, och glömmer att den oskuldspresumtion som alla på ett principiellt plan bekänner sig till faktiskt förutsätter en i laga ordning meddelad dom om brottet för att det skall finnas en brottsling.

Stryning och kontroll

Bortseendet från det enskilda individperspektivet underlättas av det politiska klimat som under lång tid präglat vårt land. Det finns en djupt förankrad tradition i Sverige att "samhället" har ett övergripande ansvar för allt och därför förväntas ingripa mot det som är eller påstås vara fel eller olämpligt. Jag tors inte påstå att socialdemokratin är ensam ansvarig för denna acceptans för offentlig styrning och kontroll av medborgarna. Men det är tveklöst så att socialdemokratin har utnyttjat och förstärkt detta fenomen.

Övertro

Socialdemokratiskt tänkande är baserat på en socialistisk ideologi. Denna bygger på en övertro på värdet av politiska beslut och en övertro på möjligheten att genom kollektiva lösningar och styrning av människor skapa det perfekta samhället. Mot denna bakgrund har också "samhället" kommit att bli synonymt för det allmänna, det vill säga stat och kommun, och undanträngt den viktigaste kompo-

nenten i ett samhälle, nämligen de enskilda medborgarna. Detta synsätt har enligt min mening kommit att prägla Sverige och svenskarnas tänkande i större omfattning än många föreställer sig.

Lille Kalle

Det finns hos många människor inte bara en beredvillighet att acceptera offentlig insyn och kontroll på snart sagt alla livets områden. Tvärtom finns rent av en förväntan om detta. Sköter sig inte lille Kalle i skolan? Det får samhället, i form av någon offentligt anställd person, lösa. Vistas unge Kalle i olämpligt sällskap och är han ute sent om nätterna? Det måtte väl samhället, i form av någon fältassistent, kunna ta hand om. Har Kalle börjat knarka? Nu är det verkligen på tiden att "samhället" visar omsorg och vårdar Kalle.

Vad som i många andra länder sköts av de "civila nätverken" – familj, släktingar, vänner eller grannar – har ofta i vårt land överlåtit åt "samhället". Detta har legitimerat omfattande reglering och därav följande kontroll. Det förment goda syftet har ofta inte gjort halt ens inför de mest grundläggande krav på skydd för den personliga integriteten.

Undantagssituationer

Självfallet finns det i ett modernt samhälle ett behov av former för offentliga ingripanden i vissa situationer där de civila nätverken fallerar eller kanske helt saknas. I vissa extrema lägen måste också den personliga integriteten sättas i andra

hand – kanske för att skydda just den berörda personen, kanske för att skydda andra människor från svåra skador. Men detta måste vara undantagssituationerna, de situationer där inget alternativ finns. I Sverige har dessvärre den motsatta inställningen ofta gått segrande fram.

Den lilla världen

I detta sammanhang får det av moderaterna lanserade begreppet den lilla världen en särskild betydelse. Den lilla världen strävar inte efter att isolera sig från den stora världen, men att klara sig själv så långt det går. Den lilla världen värjer sig mot integritetsintrång. Den lilla världen vill inte bli styrd och reglerad på områden den klarar bra själv. I den lilla världen tar mamma och/eller pappa upp frågan om hur lilla Kalle egentligen sköter sig i skolan med läraren och med Kalle själv. I den lilla världen bryr sig föräldrarna om vilka Kalle umgås med och hur länge han är ute på kvällarna. Tack vare detta behöver normalt sett mamma och pappa aldrig konfronteras med olyckan att Kalle har börjat knarka.

Återfärden har börjat

I den lilla världen tolereras inte lagöverträdare. Men man känner sitt eget värde och man kräver respekt för sig själv. Det skall krävas övertygande skäl för att den

lilla världen skall ge upp sitt motstånd mot offentlig kontroll av den egna tillvaron. Kamp mot lagöverträdare i den stora världen får endast i undantagsfall medföra intrång i den lilla. Finns andra metoder – vilket oftast är fallet – skall dessa prövas med kraft. Först när inga andra lösningar ges får respekten för den lilla världens integritet vika.

Fria medborgare

Det kommer dessvärre att ta tid att ändra vad som under generationer präglade Sverige och svenskarna. Men jag tror att färden åter till den lillavärldens ideal har börjat. Steg för steg kommer allt fler människor inse att allt inte ankommer på "samhället". De kommer att finna att mycket går att lösa människa och människa emellan. De kommer att finna att stöd och hjälp från en familjemedlem eller vän i de flesta fall är både effektivare och mer tilltalande än om en utomstående, offentligt anställd person, står för insatsen. De kommer att finna att många regler och en omfattande offentlig verksamhet inte var så oundgängligt nödvändig som de kanske trodde. De kommer att finna att den lilla världen ger en trygghet och en valfrihet "samhället" normalt sett aldrig kan skapa. Endast så skapas fria, trygga och självständiga medborgare.